

OCENE IN POROČILA – REVIEWS AND REPORTS

DR. BOŽO REPE: *S PUŠKO IN KNJIGO. Narodnoosvobodilni boj slovenskega naroda 1941–1945, Cankarjeva založba – Založništvo d. o. o., Ljubljana 2015, 400 str.*

Po izteku slovesnosti ob 70-letnici konca druge svetovne vojne smo na knjižne police dobili novo knjigo plovitega pisca in dobrega poznavalca tematike o drugi svetovni vojni na območju zdajšnje Slovenije, profesorja dr. Boža Repeta. Izdala jo je Cankarjeva založba v kar visoki nakladi 2500 izvodov, ki jo na naslovnici krasi znana fotografija Jožeta Petka s pohoda XIV. divizije na Štajersko. Besedilo je uredil in jezikovno pregledal Tine Logar, ki je tudi poskrbel za prevod srbskih in angleških besedil. Zemljevide je izdelal Tomislav Resnik, knjigo je oblikoval in tehnično uredil Matej Nemec, strokovni recenzent pa je bil dr. Bojan Godeša.

Avtor, ki ga poznamo tudi po mnogih študijah in analizah o narodnoosvobodilnem gibanju in zapletenem političnem dogajanju v okupirani jugoslovanski Sloveniji v obdobju 1941–1945 in še po končani vojni, je dal knjigi precej simboličen, a hkrati sporočilno bogat naslov *S puško in knjigo*. Že z naslovom je poskušal opozoriti, da ne piše samo o odporiškem, narodnoosvobodilnem gibanju in njegovih nasprotnikih, pač pa želi kompleksno predstaviti še dogajanje na področju

kulture in šolstva, gospodarstva, zdravstva, tiska in oskrbe. Takšnega pristopa doslej tudi pri Repetu nismo bili vajeni in očitno gre za težnjo avtorja ter sodelavcev, da bi slovenski bralci dobili popolnejši in celovitejši vpogled v vojno dogajanje 1941–1945. Tudi razporeditev poglavij in podpoglavij nekoliko odstopa od običajne. Avtor nam namreč najprej zelo na kratko predstavi aprilsko vojno leta 1941 s poudarkom na napadu sil osi na Jugoslavijo in Slovenijo, nato opiše politiko SLS (Slovenske ljudske stranke) pred napadom in izpostavi »vnaprejšnje izdajstvo in iskanje prostora v nacistični *Novi Evropi*«, takoj za tem znova zelo strnjeno predstavi okupacijske cone in okupacijsko politiko (razkosanje, aneksionizem, raznarodovanje). V ločenih podpoglavjih spoznamo bistvene značilnosti (in tudi posebnosti) nemške okupacijske politike na Štajerskem in Gorenjskem, italijanske okupacijske politike v »Ljubljanski pokrajini«, madžarskega okupacijskega ustroja v Prekmurju in ustaške okupacije slovenskih vasi ter politike Neodvisne države Hrvaške (NDH) do Slovencev. Ta del knjige zaključuje s prisilno mobilizacijo, to bi lahko brez zadržka dodal kar k besedilu o nemškem okupacijskem sistemu na Štajerskem in Gorenjskem, saj so vojaško mobilizacijo izvajali v glavnem samo Nemci (po oktobru 1944 pa tudi Madžari v Prekmurju). Nemška prisilna

mobilizacija je bila ukrep, ki je dodatno zarezal v narodovo telo. Nemški prisilni mobiliziranci so tudi posebna kategorija med žrtvami vojne in so bili po letu 1945 desetletja stigmatizirani kot »Hitlerjevi vojaki«.

V maniri vernega kronista in dobrega poznavalca obravnavane problematike nam Repe v nadaljevanju knjige predstavi nastanek in vzpon Osvobodilne fronte (OF) – njeno politično organiziranost, notranje odnose v OF in Dolomitsko izjavo, državno organiziranost in ljudsko oblast ter varnostno-obveščevalno službo (VOS) – ter njeno specifično v kontekstu odporiškega gibanja v drugih delih Jugoslavije. Pri tem se opira tako na dokumente kot na ugotovitve in interpretacije drugih avtorjev (vse jih citira sproti med tekstem), ki so v preteklosti o tej tematiki že spregovorili in o njej polemizirali iz različnih zornih kotov. Poglavlju o OF sledijo kratki tematski sklopi o kulturi in šolstvu, o gospodarstvu, oskrbi in financah, partizanskem tisku in radiu, z rahlim poudarkom na Radiu Kričac in Radiu OF. V tem kontekstu sta dodani še pregledni besedili o partizanskem zdravstvu, o kurirski mreži in zvezah. Težko bi sicer rekli, da je osrednji, težiščni del Repetove knjige namenjen oboroženemu odporu 1941–1945, saj avtor to poglavje dokaj uravnoteženo dopolnjuje z dogajanja v meščanskem (protipartizanskem, protikomunističnem) taboru in z oceno o katoličanih in Katoliški Cerkvi med vojno. V tem kontekstu se ločeno loteva tudi še vedno aktualnega vprašanja o državljanski vojni med Slovenci. Kar se tiče odnosa slovenske Cerkve do okupacije in narodnoosvobodilnega gibanja, Repe ponovi splošno znano

ugotovitev, da je bil ta odnos (vključno z verniki) odvisen od »razmer v posameznih pokrajinah, pa tudi od osebnih opredelitev tako klerikov kot vernikov«. V Ljubljanski pokrajini sta škof Rožman in cerkveno vodstvo obsojala OF kot komunistično organizacijo. Večina duhovnikov v Ljubljanski pokrajini je proti OF nastopala odkrito, spodbujala nastanek vaških straž, številni duhovniki so ovajali zavedne Slovence in propagirali vstop v razne fašistične organizacije. V Ljubljanski pokrajini je uradna Cerkev vztrajala na antikomunistični encikliki in iz nje izpeljevala svojo dejavnost proti OF. Ob tem Repe korektno dodaja, da imajo vzroki za takšno opredelitev korenine v času pred drugo svetovno vojno v klerikalizmu, v ideološki in politični razcepljenosti Slovencev ter v načelnem odnosu celotne Rimskokatoliške cerkve (RKC) do komunizma in komunističnih gibanj. Duhovniki na Primorskem so v OF videli nadaljevanje protifašističnega boja, zato se je velika večina pridružila odporiškem gibanju. Na Gorenjskem in Štajerskem so bili slovenski duhovniki med prvimi izgnanci in zanje so nacisti določili še posebej strog režim. Mariborski škof dr. Ivan Jožef Tomažič je zavračal politično angažiranje duhovnikov, odsvetoval jim je tudi sodelovanje z OF, a proti njej ni deloval. Zelo odločno je odklonil sodelovanje s slovenskimi domobranci. Znane so njegove besede: »Kaj, ali hočete zlo, ki ste ga razširili v svoji ljubljanski škofiji, prenesti tudi v mojo škofijo? To vam jaz kot škof odločno prepovedujem! Lahko greste!« In je odposlancem iz Ljubljane pokazal vrata. Avtor sicer že znane interpretacije tega občutljivega poglavja

slovenske zgodovine dodatno argumentira z navajanjem dokumentov. Postreže tudi z besedami italijanskega generala Ruggere iz jeseni 1942, ki jih je ta povedal ljubljanskemu škofu Rožmanu: »Povedal vam bom odkrito, kaj jaz mislim o MVAC. Nisem Slovenec, a tako gledam na Slovence in njihov boj. MVAC nam Italijanom mnogo pomaga, a med Slovenci ustvarja takšno sovraštvo, da ga petdeset let ne boste mogli odpraviti«. V zvezi z MVAC (Milizia volontaria anticomunista – Prostovoljna protikomunistična milica) in vaškimi stražami (Repe ne uporablja več izraza »bela garda«, pač pa dosledno sledi besednjaku »protipartizanske« oz. »protikomunistične enote«) je neizpodbitno dejstvo, da je bil njihov nastanek leta 1942 posledica dveh dejavnikov: spontanega (in nato organiziranega) odpora proti partizanskemu nasilju ali strahu pred njim in želje po organizaciji protipartizanskih enot, ki je prek raznih emisarjev izvirala iz radikalnih katoliških centrov v Ljubljani in prihajala na podeželje. Glede interpretacije »državljske vojne« Repe poudarja, da je treba izpostaviti, da je med drugo svetovno vojno potekal oborožen spopad med silami protifašistične – antihitlerjevske koalicije, katerih del so bili NOV (Narodnoosvobodilna vojska) in POS (Partizanski odredi Slovenije), in okupacijskimi silami, katerih del so bile kolaboracionistične enote. Ta spopad ima v vsebinskem smislu (ne pa tudi v smislu definicije) tudi prvine državljanske vojne. To še vedno povzroča razkole in polemike, čeprav je vendarle že obveljala zgodovinska ocena, da se na dobri tretjini slovenskega ozemlja pojavljajo elementi državljanske

vojne (v Ljubljanski pokrajini, po italijanski kapitulaciji pa tudi v manjšem delu Gorenjske in Primorske). Lahko se strinjamo (in najbrž se tudi moramo), da smo torej v posameznih pokrajinah imeli elemente »bratomorne vojne«. Zadnji del knjige je namenjen pregledu jugoslovanskega odporniškega gibanja in odnosu Slovencev do jugoslovanskega osvobodilnega gibanja. Sledi še povzetek vojne v Sloveniji s preglednico o strukturi žrtev vojne (in zaradi nje) glede na njihov vojni status. Škoda, da so v preglednici izostale žrtve holokavsta, ki počasi postajajo del celovitih podatkov o vseh žrtvah vojne 1941–1945 in zaradi nje, in so jih zbrali na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani. Je pa res, da so te žrtve omejene v kontekstu množičnih aretacij prekmurskih Judov spomladi 1944. Preglednica nam daje korektno sliko in še enkrat negira številke o sto tisočih pobitih po končani vojni na Slovenskem, o čemer je na veliko poročal del tiska in zlasti publicistike po letu 1990. Vseh smrtnih žrtev vojne 1941–1945 in zaradi nje je po doslej zbranih in obdelanih podatkih 98 723 (med njimi je tudi 14 000 po vojni pobitih slovenskih domobrancev). Ta številka predstavlja 6,6-odstotni delež žrtev glede na prebivalstvo. Sledi obsežna kronologija dogajanja med letoma 1941–1945, pregled virov in literature (lahko bi bil celo nekoliko popolnejši), seznam kratic in imensko kazalo.

Repetovi kritiki (ki jih nikoli ne zmanjka) bi mu ob najnovejšem knjižnem delu težko očitali pristranskost in neobjektivnost, morda mu lahko zamerijo le nekaj nesistematičnosti in nov pristop k razporedu posameznih tematskih sklopov oziroma poglavij

in podpoglavij. Tu in tam se najde kakšna tiskarska (tipkarska) in tudi lektorska napaka, vsebinsko pa je uredniku očitno »ušla« ena krepkejša pri objavi sheme slovenske partizanske vojske in grafičnega prikaza partizanskih formacij ob koncu druge svetovne vojne, v kateri je poleg VII. korpusa napačno objavljena shema za XI. korpus namesto za IX. korpus. Knjigo bogatijo skrbno in zelo »uravnoreženo« izbrane dokumentarne fotografije in drugo dokumentarno gradivo, ki ji skupaj dajejo dodatno verodostojnost in objektivnost. Delo je napisano berljivo, zelo tekoče, v lepem slovenskem jeziku, odlikujeta pa ga (kar je izpostavil tudi recenzent dr. Bojan Godeša) »slogovna pestrost in jasnost jezikovnega izražanja«. Dovolim si pripisati, da je Repetova knjiga trajen vsebinski prispevek k spominjanju 70-letnice konca druge svetovne vojne na Slovenskem. Ob tej visoki obletnici smo od najvišjih predstavnikov države slišali veliko spravljivih tonov in sporočil o nujnosti narodne sprave ali pomiritve (kar je sicer vredno vse pohvale), žal pa skoraj ničesar o tem, da je bila slovenska partizanska vojska skupaj z jugoslovanskim odporniškimi gibanjem pod vodstvom Josipa Broza Tita del zmagovite antihitlerjevske koalicije. Bili smo torej na strani zmagovalcev vojne in tega se res ne bi smeli sramovati. Še manj pa na to dokazano zgodovinsko dejstvo pozabiti. Dr. Božo Repe to jasno zapiše in pove brez dlake na jeziku. Škoda, da knjiga nima vsaj krajših povzetkov v nemškem in angleškem jeziku. Verjamem, da jih bo druga izdaja že imela.

Marjan Toš

SAŠO RADOVANOVİČ, SENKA DREU: *MARIBOR POD TOČO BOMB – TABORIŠČE SMRTI*.

Založba Roman, Miklavž na Dravskem polju 2015, 121 str.

Iz zgornjega naslova je razvidno, da knjiga obravnava dva tematska sklopa. Prvi je posvečen bombardiranju Maribora v letih 1944 in 1945, drugi pa ujetniškemu taborišču v Melju, ki je obstajalo vse do januarja 1943. Omenjena avtorja sta svoje delo objavila tudi že v obliki dveh feljtonov v *Sobotni prilogi* časnika *Večer*; in sicer od 4. aprila 2015 do 9. maja 2015 v šestih nadaljevanjih *Maribor pod točo bomb*, od 23. maja do 13. junija 2015 pa so se zvrstila štiri nadaljevanja *Taborišči za vojne ujetnike* v Mariboru. Glede na to, da gre za dve popolnoma ločeni obdobji v drugi svetovni vojni, je ustrezneje, da ju ovrednotimo vsako posebej.

Maribor pod točo bomb

Besedilu, zapisanem na prvih dveh uvodnih straneh, po katerem *se vse do danes ni še nihče doslej priklonil kolateralnim žrtvam vojne – civilistom ..., brezimnim, nedolžnim žrtvam brezobzirnega bombardiranja* obeh vojskujočih se strani, je treba oporekati. Že Pablo Picasso je s svojo umetnino *Guernica* postavil trajen pomnik grozotam bombardiranja; v Rotterdamu stoji spomenik, ki, kot da bi bil v njem zajet krik trpečega, opozarja na divjaško bombardiranje; ruševine katedrale v Coventryju, med katere so postavili spominsko ploščad s klopami; lupina zvonika, ki kot opominjajoči prst štrli